

Cuprins

Prefață	9
Introducere. Relațiile dintre imperii	13

Partea I Estul Vestului

Capitolul I. Bruxelles : noua Romă	27
Capitolul II. Involuția Rusiei	33
Capitolul III. Ucraina : de la graniță la punte	38
Capitolul IV. Balcanii : problematici răsăritene	45
Capitolul V. Turcia : mărșăluind spre Est și spre Vest	53
Capitolul VI. Coridorul caucazian	61
Concluzie. Europa se întinde	72

Partea a II-a Afacerile din inima continentului

Capitolul VII. Drumul Mătăsii și Marele Joc	77
Capitolul VIII. Rusia care a fost	82
Capitolul IX. Tibet și Xinjiang : noua cortină de bambus	87
Capitolul X. Kazahstan : „Fericirea înseamnă mai multe conducte”	92
Capitolul XI. Kirgizstan și Tadjikistan : suverane peste tot, stăpâne peste nimic	98
Capitolul XII. Uzbekistan și Turkmenistan : bărbați care se poartă urât	102
Capitolul XIII. Afganistan și Pakistan : imblânzirea sudului Asiei Centrale	110
Concluzie. Schimbare de atitudine	116

Partea a III-a
Sfârșitul Doctrinei Monroe

Capitolul XIV. Noile reguli ale jocului	121
Capitolul XV. Mexic : cordonul ombilical	129
Capitolul XVI. Venezuela : răzbunarea lui Bolívar	133
Capitolul XVII. Columbia : Balcanii din Anzi ?	139
Capitolul XVIII. Brazilia : polul sudic	145
Capitolul XIX. Argentina și Chile : gemenii cu sentimente fraterne	151
Concluzie. Dincolo de Monroe	157

Partea a IV-a
În căutarea „Orientului Mijlociu”

Capitolul XX. Tărâmul fărâmițat	161
Capitolul XXI. Maghrebul : țărâmul sudic al Europei	166
Capitolul XXII. Egiptul : între birocrați și teocrați	178
Capitolul XXIII. Mashreq : hărți rutiere	189
Capitolul XXIV. Fostul Irak : zonă-tampon, gaură neagră, graniță sfărâmată	203
Capitolul XXV. Iranul : virtuți și vicii	209
Capitolul XXVI. Curentele Golfului	214
Concluzie. Dunele de nisip arabe	230

Partea a V-a
Asia pentru asiatici

Capitolul XXVII. Din afară înăuntru și dinăuntru în afară	235
Capitolul XXVIII. China seduce lumea întâi	246
Capitolul XXIX. Malaysia și Indonezia : marea sferă chineză de coproșperitate	253
Capitolul XXX. Myanmar, Thailanda și Vietnam : triumphiul interior	265
Capitolul XXXI. Mărimea contează : cele patru Chine	272
Concluzie. Căutarea echilibrului într-o lume neamericană	291
Mulțumiri	309
Bibliografie	317
Note	339
Index	407

Libia: a vedea totul în verde

„Libia are dintotdeauna o criză de identitate”, mi-a mărturisit un librar din Tripoli în magazinul său ordonat, dar plin de praf. „Absorbim totul dimprejur, dar pentru noi înșine nu însemnăm nimic.” Încă din secolul al VI-lea î.Hr., nordul Africii a fost colonizat de fenicienii din Tîr (pe teritoriul Libanului de astăzi) și de către greci, creând centre de negoț, la început sub forma unor simple locuri de escală pe drumul spre Spania, de unde aceștia cumpărau metale prețioase. Cele două provincii de coastă ale Libiei, Tripolitani și Ciarenaica, au fost integrate treptat în Imperiul Roman. În Leptis Magna au fost construite mari coloane de granit și terme cu marmură importată din Egiptul antic, ale cărui drumuri se opreau în maiestuosul port Assuan. Toate așezările de pe coasta mediteraneană au trecut pe urmă în stăpânirea mai multor imperii: Bizantin, Arab și Otoman.

Cei o mie de ani în care Libia a fost condusă de arabi, înaintea cuceririi otomane, dovedesc cât de puțin înțelegem Libia dacă o privim doar din perspectivă arabă. În secolul al VII-lea, cuceritorii arabi conduși de Amr Ibn el Asi au avut nevoie de mai bine de o lună pentru a lua orașul Tripoli de la bizantini, care fortificaseră, asemenea otomanilor și italienilor de mai târziu, fundațiile romane ale citadelei Assaray, în scopul respingerii invaziilor de pe pământ și de pe mare. Pentru că expansiunea arabă își dorea să răspândească islamul și arabitatea și nu să lase o moștenire arhitecturală, de pe urma ei au rămas doar moschei dintre cele mai simple, ca o mărturie a obiceiurilor austere ale beduinilor. Singura dovadă vie a tradițiilor acestora sunt tuaregii nomazi, ale căror veșminte și scuturi viu colorate ghidează în continuare caravanele prin deșertul de dimensiuni oceanice. Declinul orașului Leptis Magna a început odată cu expansiunea arabă, el rămânând îngropat în nisip secole întregi, până în 1923, când a fost scos la lumină de exploratorii italieni. Și astăzi sunt descoperite acolo obiecte noi, iar muzicienii libanezi umplu amfiteatrele Leptisului cu muzică beduină, spre deliciul turiștilor veniți de la Tripoli. Coloniștii italieni au unit oazele de tranzit din provincia vestică Fezzan cu cele două provincii de pe coastă, creând Libia modernă în 1934, dar țara rămâne și astăzi un magnific pustiu deșertic, care desparte regatele vestice ale berberilor, triburile sud-africane și Egiptul arab. Călătorii pe rutele către Libia se întreabă unii pe alții: „Mergi la ruine sau la petrol?”.

Conceptul de nisipuri mișcătoare se aplică în sens literal în Libia. Orașul Tripoli este lovit din când în când de puternice furtuni de nisip, *ghibli*, care fac din zi noapte, părând să îngroape pur și simplu orașul. Politica libiană a trecut printr-un șir întreg de *ghibli*-uri. Inspirat de *Filosofia revoluției*, cartea lui Gamal Abdel Nasser, colonelul Mu'ammâr Gaddafi a preluat puterea la vârsta de 28 de ani, în 1969, exilându-l pe regele Idris I în Egipt, la capătul unui deceniu în care bogăția extraordinară dată de descoperirea petrolului (Libia era cel de-al patrulea

producător de petrol din lume în anii '50) fusese concentrată exclusiv în mâinile familiei regale și ale elitei. După ce călătorise într-un Volkswagen Beetle vechi prin toată Libia pentru a aduna sprijin în secret în favoarea revoluției, Gaddafi a ajuns să cunoască țara mai bine decât oricine altcineva. Acea mașină, parcată acum în muzeul național din Tripoli, este un obiect de cult înconjurat de pancarte pline de lozinci anticoloniale.

Există optzeci și șapte de moduri oficiale de scriere a numelui lui Gaddafi, și probabil că există la fel de multe interpretări ale filosofiei sale excentrice cu privire la un socialism al comunelor, cunoscut și ca sistemul Jamahiria (statul maselor)*. După ce a trecut, într-o perioadă de doar cincizeci de ani, de la situația de teritoriu otoman la cea de colonie italiană, de la monahia conservatoare la regimul revoluționar și de la zdrențe la bogăție, Libia era o *tabula rasa* numai bună pentru experimentele inteligente, dar periculoase ale lui Gaddafi, implicate în „Cea de-a treia Teorie Universală” a sa, compusă dintr-un amestec de umanism, socialism și islam¹³. Unele dintre ideile din voluminoasa *Carte verde* au trecut din teorie în practică, de exemplu, asistența socială pentru toți și educația universală (inclusiv pentru femei), iar venitul Libiei, de aproximativ șapte mii de dolari pe cap de locuitor, este cel mai mare din regiune. Însă neîncrederea lui Gaddafi în întreprinderile private a dus, în primul deceniu al guvernării sale, la plecarea din țară a cel puțin 100.000 de libieni cu studii superioare. Bizareriile sale diplomatice imprevizibile i-au adus o reputație pe care nu va mai putea s-o schimbe. În numele panarabității, el a încercat să se unească cu Tunisia în 1974 și s-a năpustit cu un buldozer într-o îngrădire care marca granița egipteană. În numele panafricanismului, el a invitat milioane de muncitori africani să vină în Libia, dar ulterior i-a tratat ca pe animale. Apoi a dus, timp de un deceniu, un război inconcludent împotriva Ciadului, pentru fâșia Aouzou, de la granița dintre cele două țări, fiind înfrânt și umilit. Mai nou, este prieten cu președintele Africii de Sud, Nelson Mandela, pozând ca mediator al conflictelor africane (între care și al celui din Darfur) și cerând reparații europenilor pentru perioada colonială în care aceștia au supus țările Africii. Mai important, sponsorizarea de către Gaddafi a OEP și IRA,

* Sistemul Jamahiria al lui Gaddafi se întemeiază pe trecutul țării, începând cu agora grecească din secolul I î.Hr. și care se poate vedea și astăzi între ruinele cetății Cirenaica (astăzi, Shahhat), unde statuile lui Apollo străjuiau odinioară templele construite în onoarea lui Dionysos. Gaddafi și-a dorit să creeze tocmai o astfel de democrație pură, reproșându-le sistemelor partidelor politice că „reprezentativitatea e o minciună” și repetând tautologia din *Carte verde*, după care „autoritatea este doar a poporului, care trebuie să posede autoritatea”. În același timp, deoarece islamul face parte din moștenirea Libiei, el a declarat că „sfântul Coran este legea societății”, și într-adevăr există unele asemănări între sistemul Jamahiria și consiliile islamice Shura. În cele din urmă, Guvernul Libiei se folosește și de experiența lui Gaddafi ca șef militar; de aceea, în ciuda pretențiilor democratice ale *Cărții verzi*, aceasta consemnează inevitabila realitate conform căreia „cei mai puternici oameni dintr-o societate țin hăturile guvernării”.

complicitatea sa la detonarea unui avion al companiei Pan Am deasupra orașului Lockerbie din Scoția și încercările lui zgomotoase de a achiziționa tehnologie nucleară pentru armament au contribuit, toate, la înscrierea Libiei ca membru fondator pe lista „statelor care sponsorizează terorismul” întocmită de americani. Președintele Ronald Reagan l-a etichetat drept „câine turbat” și a lansat un atac cu rachete asupra orașului Tripoli, în 1986 (ca represalii pentru atentatul dintr-o discotecă berlineză, care ucisese trei militari americani), în urma căruia a murit și fetița adoptată de Gaddafi.

Libia ar fi putut să devină de mult o versiune arabă a Norvegiei, însă iluzia grandorii a lui Gaddafi i-a atras sancțiuni, agravate de poziția izolată a țării, care face transportul mărfurilor aproape imposibil în afara unor rute dificile pe uscat și pe mare. În 2003, Gaddafi și-a abandonat aventura nucleară și inițiativele teroriste și a început să condamne armele nucleare, anunțând totodată că acordă o recompensă pentru capturarea lui Osama bin Laden. De asemenea, el a redeschis oficial relațiile diplomatice cu Statele Unite. Materiile prime libiene sunt căutate pe piața americană și au avantajul că pot fi aduse fără să treacă prin Canalul Suez. După ce fusese interzisă în anii '80, engleza se predă din nou în școlile libiene, iar studenții își doresc burse în Statele Unite. În 2006, cu numai o săptămână înainte de conferința organizată de Gaddafi pentru a comemora și a condamna bombardarea Libiei de către americani în urmă cu douăzeci de ani, o uriașă mulțime de tineri libieni aclamau, agitănd steaguri ale SUA, o formație rock americană care cânta în deschiderea unui târg comercial din Tripoli.

Tripoli a devenit o perlă în colierul de țări arabe din sudul Mediteranei care își vând cele mai multe dintre resurse Europei, în timp ce europenii năvălesc aici, cu oferta lor obișnuită de ajutoare, comerț și arme. Rolul important al Libiei în noua piață globală a energiei ar putea contribui la accelerarea rotirii centrifuge a Maghrebului în direcția Europei¹⁴. Singurul hotel de cinci stele din Tripoli abundă în întâlniri de afaceri și planificări, sub privirea aprobatoare a numeroase portrete enorme ale lui Gaddafi. Plățile directe ale doar două dintre consorțiile energetice cu care face afaceri statul au acoperit daunele pe care Libia trebuia să le plătească victimelor cursei Pan Am. Italia a inaugurat în 2005 o conductă submarină de gaze naturale din Libia, iar companiile petroliere chineze și malaysiene licitează agresiv pentru a obține un echilibru global în exporturile libiene de petrol, fiind dispuse chiar să accepte afaceri în termeni mai puțin favorabili, de exemplu costuri mai mari de împărțire a veniturilor. Afluxul de imigranți veniți în Libia din Algeria, Tunisia, Ciad, Niger și Egipt este o dovadă a stabilității țării. O cincime din populația Libiei este compusă din egipteni (un milion), al căror accent poate fi ușor detectat pe faleza rustică a orașului Tripoli. Însă mulți imigranți africani își doresc să treacă neobservați, după ce au fost torturați în centrele de detenție ale guvernului, rămânând în cafenelele lor preferate și în cartierele lor mărginașe.

Tripoli seamănă mai mult cu un port somnoros din sudul Italiei decât cu aglomeratele orașe Tanger sau Beirut. La fel ca pe vremea când Gaddafi a venit la

putere, Libia are din nou planuri mari și bani mulți, dar mai trebuie șlefuite multe în această țară, atât fizic cât și psihic, pentru ca ea să se maturizeze. Consecvent cu istoria sa, Tripoli se află într-o perpetuă stare de efervescentă, cu cartiere în care răsar apartamente spațioase, în timp ce altele decad, iar fațadele coloniale splendide se transformă în ruine, ca în Havana – ba chiar cu o mai mare repeziciune decât ruinele romane vechi de două mii de ani, care au rezistat mai bine trecerii timpului. În 2006, șapte miliarde de dolari au fost alocate doar infrastructurii, însă în Tripoli se găsesc puține macarale, deoarece reparațiile esențiale au loc pe arterele orașului: conducte, canalizare, drumuri. Agenții de turism descriu Libia ca dezvoltându-se exploziv, fiind capabilă să intre în categoria Marocului și Egiptului. Dar realitatea este mult mai prozaică. Deși se bucură de o plajă mediteraneană de 19.200 km, zona de coastă a Libiei este acoperită doar de ferme de oi, cai și cămile și, din când în când, de caroseriile unor automobile distruse. Turismul intens și lipsit de viziune în țări din lumea a treia precum Nepalul sau Cambodgia le-a făcut să se transforme, în cursul unei singure generații, din târâmurii virgine în sisteme defecte, fără să fi atins măcar stadiul dezvoltării. Libienii conservatori și placizi nu-și doresc să devină o Costa del Sol supraaglomerată pentru europenii goi și beți, așa că au desemnat, cu precauție, doar câteva insule periferice (până acum) pentru întreprinzătorii italieni din domeniul turismului. „Noi, libienii beduini, considerăm rușinoasă ideea de a sta la hotel. Insistăm să le oferim străinilor ospitalitatea propriilor noastre case”, a subliniat un oficial din turism în biroul său umil din vecinătatea portului Tripoli, unde acostează doar din când în când nave de croazieră care transportă turiști italieni sau ruși.

Cartea verde a lui Gaddafi deplânge „influența proprietății și a posesiunii”, dar cuferele pline cu peste patruzeci de miliarde de dolari reprezintă un test de turnesol pentru aceste aspirații la o societate fără clase. Deși revolta sa a început din cauza erorilor de guvernare și a jafului averilor naționale făcute din petrol, discursul său înțepat despre „parteneri, și nu salariați” nu reușește să-i consoleze pe libienii care primesc salarii arhaice. Atât forța de muncă calificată, cât și cea necalificată au nevoie de noi oportunități – prima ca să nu aibă loc un exod al creierelor, iar cea de-a doua ca să le dea ceva de făcut numeroșilor tineri, în afară de ascultatul soneriilor de la telefoanele mobile la colțul străzilor. Dacă Libia își va cheltui bogăția într-un mod inteligent, nu este imposibil ca populația de doar cinci milioane de locuitori a țării – dintre care 90% sunt concentrați în Câmpia Jafara din nord-vest, la doar câțiva kilometri de Mediterana – să se bucure de o ascensiune uriașă a standardului de viață. Dacă Libia reușește să încheie proiectul Marelui Râu Artificial care va aduce apă potabilă din sud pe coasta de nord și dacă proiectul de reîmpădurire va mări suprafața arabilă, atunci această țară ar putea, în sfârșit, să producă mai multe alimente decât exportă. Ca și Kazahstanul, Libia a creat un Fond de Regenerare după model norvegian, din care investește în școli și spitale, vitregite în timpul sancțiunilor internaționale din anii '80 și '90. Și, asemenea Columbiei, statul cheltuiește nemăsurat pentru plata consultanților

internaționali de vârf din domeniul privatizării și al industriei, al restructurării sectoarelor bancare, al strategiilor de dezvoltare pentru turism și pentru uzinele petrochimice, dar, totodată, cheltuiește sume importante și pentru reorientarea oamenilor de știință de la programele de înarmare la cele de desalinizare a apei și la geologia petroliferă – domenii tratate în cărți de specialitate care au adunat praf timp de decenii în librăriile antice ale orașului Tripoli.

„Am fost cu o bursă de studii în SUA în anii '70”, își amintea un director libanez de companie petrolieră. „Astăzi îmi doresc mai mult decât să-mi fac țara bogată. Vreau să construiesc punți solide către America. Dar nu e ușor atunci când lucrurile se mișcă așa de încet.” Deși în *Carta verde* nu apare nici un capitol despre birocrație, guvernarea libiană compensează acest lucru din plin, cu o cultură blocată într-o buclă temporală în care nu poți fi dat afară dacă nu faci nimic, ci doar dacă faci ceva care nu place superiorilor. „E greu și să-i aducem pe turiști în țară, darămite să-i mai și ducem acolo unde vor ei să meargă”, mi se plângea un organizator de trasee turistice prin deșert, vorbindu-mi despre cele mai arbitrare procedee de obținere a vizei din lume, din cauza cărora unii vizitatori de mare importanță au fost invitați în țară, apoi blocați pe pista aeroportului și trimiși înapoi. Mulți vorbesc despre actualizarea legilor investițiilor, dar nimeni nu pare să știe care sunt aceste legi. N-a fost nevoie de rachete pentru încetarea programului clandestin de producție a armelor nucleare în Libia, dar s-ar putea să fie nevoie de o zguduire seismică pentru a-i dezvăța pe libieni de unele moduri de gândire, ca să se poată integra în lumea modernă a afacerilor și a diplomației internaționale. O țară condusă printr-o doctrină care poate dispărea prin moartea unui singur om trebuie să facă mai mult decât să promită securitatea investițiilor, ca să nu mai fie considerată o zonă riscantă din punct de vedere politic.

„Politica înseamnă doar necazuri”, cred mulți libieni. Este greu să-i consideri pe locuitorii Libiei cetățeni ai țării lor¹⁵. Așa că, atunci când revoluția lui Gaddafi se va sfârși, problema nu va fi doar cine, dar și ce anume îl va înlocui. Un regim condus de un singur om este, de fapt, un non-sistem suprapus unui mediu disfuncțional de triburi și de adunări amorfe. „Comitetele Poporului” erau proiectate ca niște agora democratice, dar ele le-au indus oamenilor apatia față de politică, pe lângă spaima de a fi lichidați din cauza diferențelor de opinii. Titlul pe care îl poartă Gaddafi este unul umil, de „Frate Conducător și Călăuză a Revoluției”, ceea ce nu ne dă nici o indicație cu privire la care dintre copiii săi îi va urma la putere, dacă o va face vreunul. Saif al-Islam al-Gaddafi, om cu studii în Occident, a devenit un fel de ministru de Externe neoficial, dar el consideră că „sistemul politic al unei țări n-ar trebui să se bazeze pe ideea de loialitate sau de descendență familială”. Cine îl va înlocui pe Gaddafi atunci când acesta va fi măturat în istorie de următoarea *ghibli* va avea aceeași șansă de a reinventa identitatea Libiei pe care a avut-o acest colonel.

China intră în scenă

Așa cum o arată ambasaderele tot mai mari pe care le deschide în toată Africa, China exploatează deschiderea geopolitică, dar arma sa principală este globalizarea. Astăzi, China este cel de-al treilea investitor în Africa, după Uniunea Europeană și Statele Unite, cheltuind 50 de miliarde de dolari în comerț în 2005. China își construiește alianțe strategice prin întărirea relațiilor comerciale, mai ales cu regimurile care nu se află în relații bune cu SUA¹⁶. Cu apetitul său vorace pentru resurse naturale, aceasta a căpătat întâietate în producția de petrol și gaze, din Angola până în Algeria și Sudan, importând mai mult petrol din Africa decât din Arabia Saudită¹⁷. Ca și celelalte superputeri, China poate face diferența dintre pace și genocid: în Sudan, China a trimis forțe ONU de menținere a păcii, dar și personal militar sub acoperire, pentru a-i proteja investițiile petrolifere, ca și conducta lungă de aproape 1.600 km de la Marea Roșie, sprijinind rezoluțiile ONU pentru oprirea războiului civil din sudul țării și pentru încetarea pogromurilor din regiunea Darfur, acolo unde abundă mitralierele de producție chineză. În ciuda sancțiunilor americane, țările, de la Libia până la China, investesc în afacerile cu terenuri imobiliare din Khartoum.

China consideră statele africane parteneri, și nu cazuri care au nevoie de ajutor, așa încât multe guverne arabe și africane vorbesc cu entuziasm despre „modelul chinez” al regimurilor închise, dar cu economii deschise. Pentru a resuscita prietenia sino-africană de la jumătatea secolului XX, China derulează programe de asistență, investiții, formare profesională și servicii medicale în toată Africa, pentru a-și demonstra spiritul fratern care „face ce poate”, diferit de „terapia de șoc” a economiei în stil occidental. China a anulat cea mai mare parte din datoriile țărilor africane, le-a oferit împrumuturi în condiții avantajoase și și-a crescut importurile din Africa de zece ori, acțiuni care intră în competiție cu politicile de ajutorare occidentale, dovedite din ce în ce mai mult ca ineficiente. Miliardele de dolari din ajutoarele occidentale nu au putut construi o rețea de căi ferate în Nigeria și nici o rețea energetică în Cornul Africii, așa cum a reușit China. Când agențiile occidentale s-au retras din Cornul Africii în timpul războiului din anii '90 dintre Eritreea și Etiopia, China a construit în Etiopia barajul Takaze, pe apele Nilului Albastru; astăzi, el generează curent electric pentru întreaga regiune¹⁸. Addis Abeba, sediul central al Uniunii Africane, este și centrul regional unde China realizează contacte comerciale prin care vinde echipament militar.

Dar și America, și Europa, și China sunt mult mai interesate în asigurarea unor resurse energetice decât în grăbirea reformei politice a Africii¹⁹. Atunci când China a sprijinit regimul despot al lui Robert Mugabe în Zimbabwe, care transformase grănarul continentului într-o fundătură bântuită de foamete și nevoi, America a decis să finanțeze regimul cleptocrat și inuman din Guineea Ecuatorială, care expediază zilnic mai mult de jumătate de milion de barili de petrol către Statele Unite. Finalmente, goana după resurse a Chinei în Africa erodează practic baza economică a multor țări. Cele peste patruzeci de acorduri comerciale au dus la un „tsunami de textile” chinezești, care a desființat nenumărate locuri de muncă în Africa, în timp ce greșelile Organizației Mondiale a Comerțului au permis accesul textilelor chinezești din fabricile din Tanger în Europa, depășindu-i cu ușurință pe exportatorii africani. Muncitorii chinezi în domeniul petrolului și al gazelor naturale, luați adesea direct din marea închisoare care este China, dorm pe șantiere și nu contribuie aproape cu nimic la economia locală. Până la urmă, China reușește în egală măsură să ridice țările africane din lumea a treia și să le cantoneze acolo.